

////////////////////////////////////
ARCHEOLOGIE NOTA
MET BEPERKTE SAMENSTELLING

BUREAUONDERZOEK
VERSLAG VAN RESULTATEN

GENTSE KANAALZONE
RIEME OOST
AFBRAAK FABRIEK

COLOFON

Titel

Archeologienota met beperkte samenstelling, Gentse Kanaalzone, Rieme Oost, Afbraak fabriek

Auteur

Elisabeth Van Besien (OE/ERK/Archeoloog/2019/00031)

Opdrachtgever

VLM Regio West, Vestiging Brugge, Velodroomstraat 28, 8200 Brugge

Projectcode

2021A120 bureauonderzoek

Erfgoedloket

<https://id.erfgoed.net/archeologie/archeologienotas/17273>

Plaats en datum

Brugge, januari 2021

INHOUD

Colofon 2

Verslag van resultaten	4
Bureauonderzoek	4
1 Inleiding	4
1.1 Administratieve gegevens	4
1.2 Kader van de geplande werken	8
1.3 Geplande werken	9
1.4 Onderzoeksopdracht	12
1.5 Werkwijze	12
2 Assessmentrapport	13
2.1 Algemene situering	13
2.2 Archeologische informatie	22
3 Synthese en gemotiveerde verwachting	24
Bibliografie	25
Lijst van figuren	26

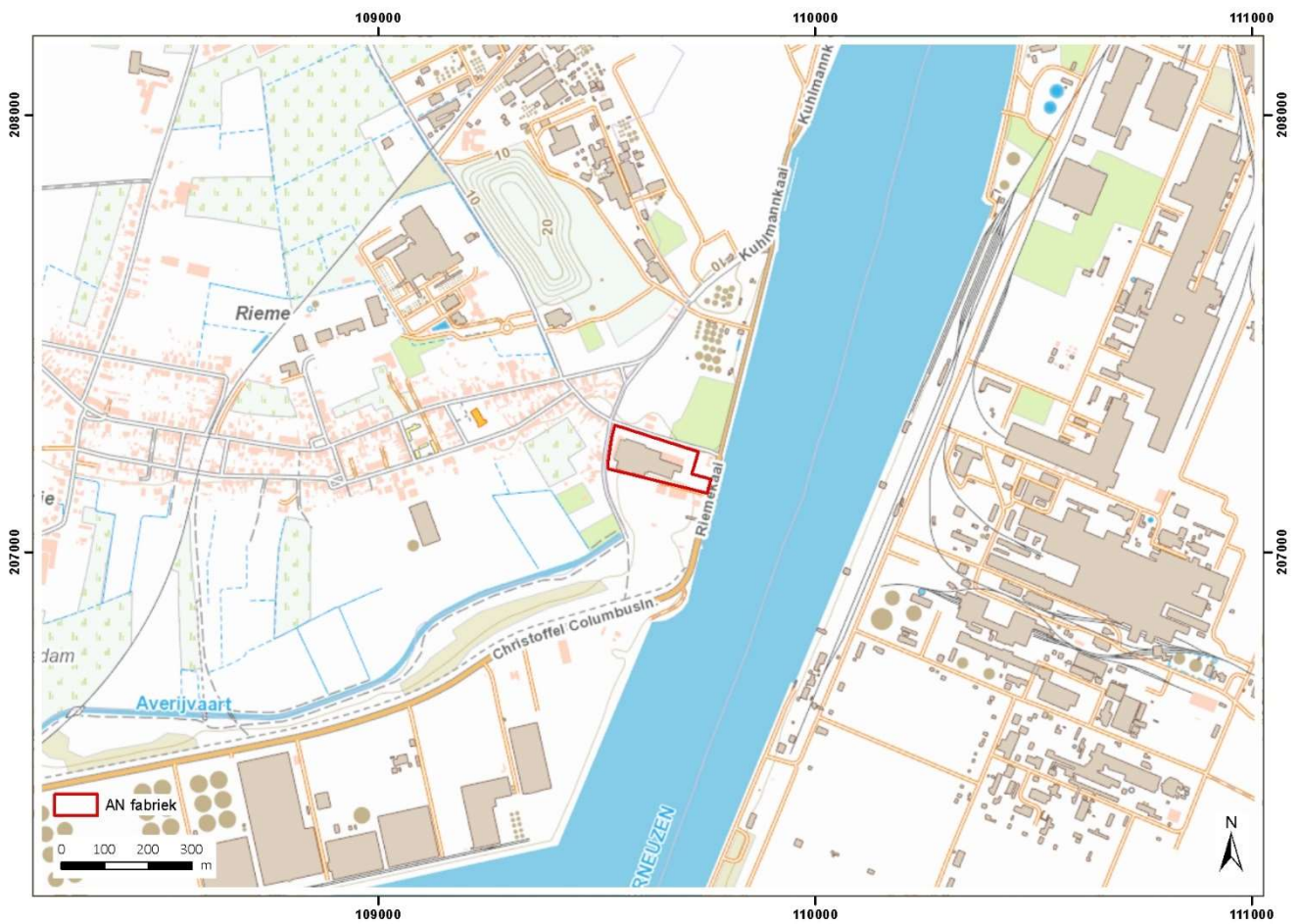
VERSLAG VAN RESULTATEN

BUREAUONDERZOEK

1 INLEIDING

1.1 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Projectcode	2021A120
Wettelijk depot	VLM – D/2016/6375/3
Auteur	Elisabeth Van Besien (OE/ERK/Archeoloog/2019/00031)
Locatie projectgebied	Gent, Dordrechtstraat 5
Bounding box	$X_{\min}$: 207134, 71m $X_{\max}$: 207290,42m $Y_{\min}$: 109525,90m $Y_{\max}$: 109761,17m
Kadaster	Gent 14 ^{de} afdeling perceel 84 X
Datum onderzoek	januari 2021
Opp. projectgebied	19.910 m ²
Opp. percelen	9.405 m ²
Archeologische voorkennis	Geen

1 Algemene situering van het projectgebied © VLM+AIV.

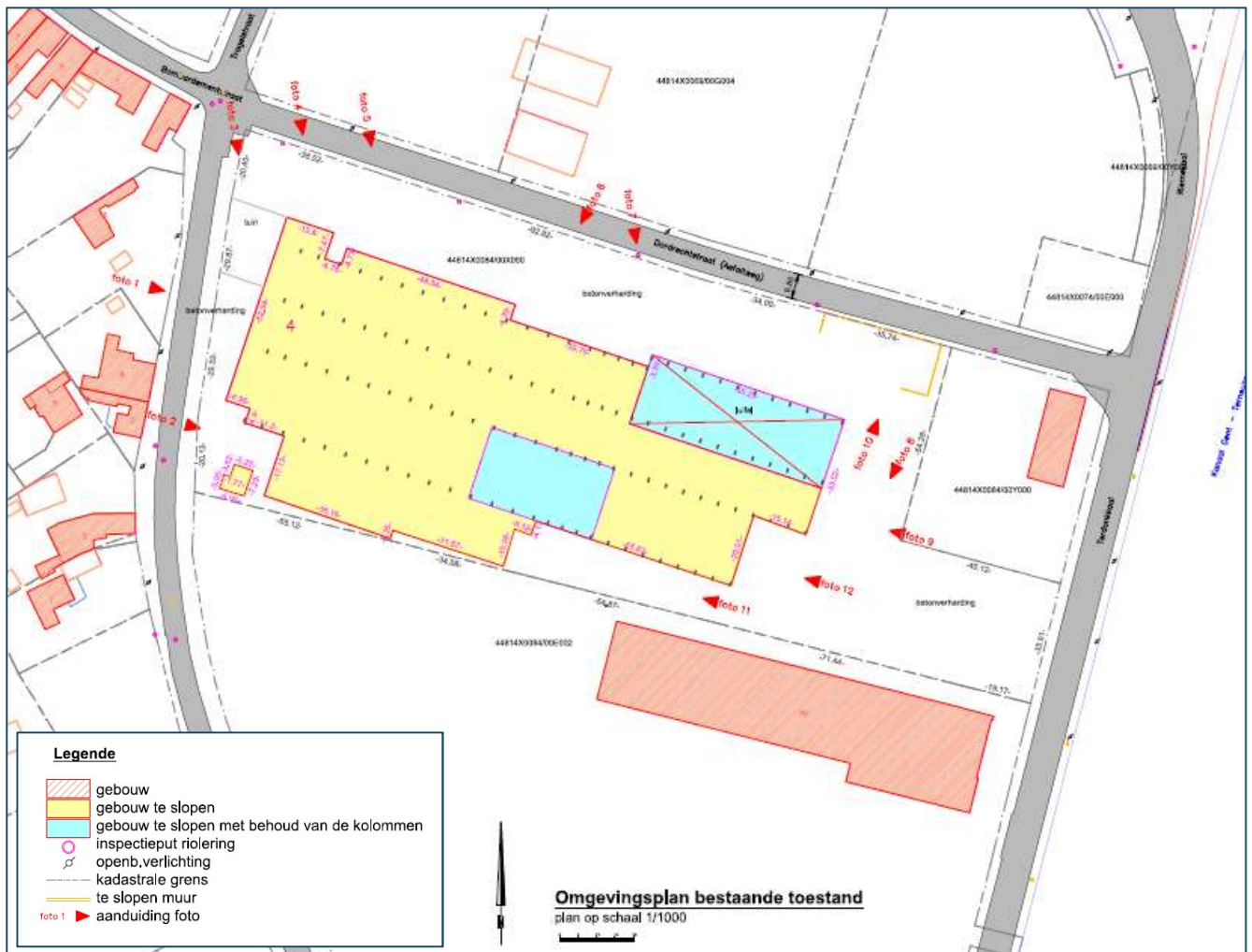
2 Situering van het projectgebied op de orthofoto © VLM+AIV.

1.2 KADER VAN DE GEPLANDE WERKEN

Het projectgebied ligt in de Gentse Kanaalzone. Op het terrein bevinden zich de voormalige bedrijfsgebouwen en de conciërgewoning van de steenfabriek van Wienerberger. De bedrijfssite werd aangekocht met het oog op de inrichting van een bufferend publiek-privaatpark binnen het koppelingsgebied Rieme-Oost. De inrichting van de site is nog volop in ontwerp maar omwille van veiligheidsredenen (instabiliteit + aanwezigheid asbest), werd beslist om de loodsen en de conciërgewoning grotendeels te slopen. Deze aanvraag behandelt enkel de sloop van de bestaande gebouwen, de inrichting van de site wordt hier niet behandeld.

De totale oppervlakte van de vergunningsplichtige ingreep in de bodem beslaat meer dan 1000 m² en de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft, bedraagt meer dan 3000 m². De percelen zijn volledig gelegen buiten archeologische zones, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones. Volgens art. 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet is de opmaak en melding van een archeologienota voorafgaand aan het aanvragen van een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen verplicht.

1.3 GEPLANEDE WERKEN

4 Plan bestaande toestand met aanduiding van de te slopen bedrijfsgebouwen © VLM.

Conform de (asbest)voorschriften en geldende veiligheidsmaatregelen zullen de conciërgewoningen en loodsen worden gesloopt. Indien mogelijk zal in de blauw ingekleurde zones een deel van de kolommen worden behouden om eventueel later te integreren in de verdere inrichting van het projectgebied. Voor zover is kunnen worden vastgesteld zijn er geen kelders of ondergrondse ruimtes aanwezig. De sloop zal zich hoofdzakelijk boven het maaiveld afspelen. Enkel plaatselijk zullen funderingen indien nodig voor de veiligheid verwijderd worden.

5 Bestaande toestand: foto 1 en 2 zoals weergegeven op bovenstaande plan.

6 Bestaande toestand: foto 3 en 5.

7 Bestaande toestand: foto 7 en 9.

8 Bestaande toestand: foto 11 en 12.

1.4 ONDERZOEKSOPDRACHT

Het bureauonderzoek heeft tot doel om op basis van bestaande bronnen informatie te verzamelen over de mogelijke aan- of afwezigheid van een archeologische site op het terrein, de karakteristieken en bewaringstoestand ervan, de relatie met het landschap, de waarde ervan en de wijze waarop met het terrein moet omgegaan worden bij de geplande bodemingrepen.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische potentieel van het terrein?
- Wat is de verstoringshistoriek van het terrein? Welke invloed heeft dit op het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief?

1.5 WERKWIJZE

Het assessment van deze archeologienota met beperkte samenstelling bleef beperkt en is voornamelijk toegespitst op de ontwikkelingen die bepalend waren voor de huidige toestand van het terrein. De algemene situering is grotendeels overgenomen uit het rapport opgemaakt in functie van het landinrichtingsproject¹. De nadruk ligt op de beschrijving van de impact van de geplande werken.

Voor informatie werd verder geput uit de archeologienota's die kunnen geraadpleegd worden via het geoportaal van Onroerend Erfgoed² en eigen archiefonderzoek in functie van de voorbereiding van het schetsontwerp "Rieme Oost". Verder werd ook gebruik gemaakt van de informatie die terug te vinden is op de website van het Agentschap Onroerend Erfgoed en het historische kaartmateriaal te vinden op de verschillende geoportalen van de Vlaamse Overheid. De stand van zaken van de archeologische kennis van het projectgebied is gebaseerd op de gegevens beschikbaar in de Centrale archeologische inventaris.

¹ De Brabander e.a. 2019: 15-20.

² Zie <https://loket.onroenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/1999> en <https://loket.onroenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11293>

2 ASSESSMENTRAPPORT

2.1 ALGEMENE SITUERING

Het projectgebied ligt op het grondgebied van de stad Gent maar historisch en geografisch gezien hoort het eigenlijk bij Rieme, een dorp op het grondgebied van Ertvelde zelf deelgemeente van Evergem. Het koppelingsgebied Rieme-Oost vormt de verbinding tussen Rieme en de Gentse haven en ligt net ten westen van het kanaal Gent-Terneuzen.

Sassevaart en kanaal

De streek ten noorden van Gent wordt in geologische termen de Vlaamse Vallei genoemd. Na de laatste ijstijd vulde een laatste deklaag de Vlaamse Vallei en zijn rivieren met vooral zandige sedimenten volledig op. De wind had vrij spel op het losliggende zand. Er ontstonden aan het oppervlak zandige ruggen die 1 tot 4 meter boven de omgeving uitstaken. De ontwatering werd sterk gehinderd door deze zandophopingen en de rivieren zochten andere uitwegen. Het landschap werd voltooid door insnijding van het huidige definitieve rivierstelsel.

Vanaf 2000 v. Chr. werden in zandig Vlaanderen grote percelen ontbost en in cultuur genomen. Wanneer ze na korte tijd uitgeput waren, werden ze verlaten en door heide overwoekerd. Op een zandrug in de Vlaamse Vallei, gaande van Stekene tot Eeklo, legden de Romeinen de Antwerpse Heerweg aan. Het gebied dat later Ertvelde en Kluizen zou genoemd worden en dat door de Antwerpse Heerweg werd doorkruist bleef tot in de 12e eeuw woeste heidegrond. Rieme ontstaat op de kruising van de Antwerpse heerweg en de Sassevaart. De Sassevaart wordt aangelegd midden de 16de eeuw en vormt een economisch belangrijke verbinding tussen de binnenhaven van Gent en de Westerschelde (Antwerpen). In het dorp Rieme kon een overzet genomen worden naar de andere kant van de vaart.³ Op de Ferrariskaart is de overzetplaats aangegeven. De Sassevaart loopt dan nog in haar oude bedding.

³ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/14174> en <https://nl.wikipedia.org/wiki/Rieme>

9 Het projectgebied op de kaart van Ferraris 1777 © AIV+VLM.

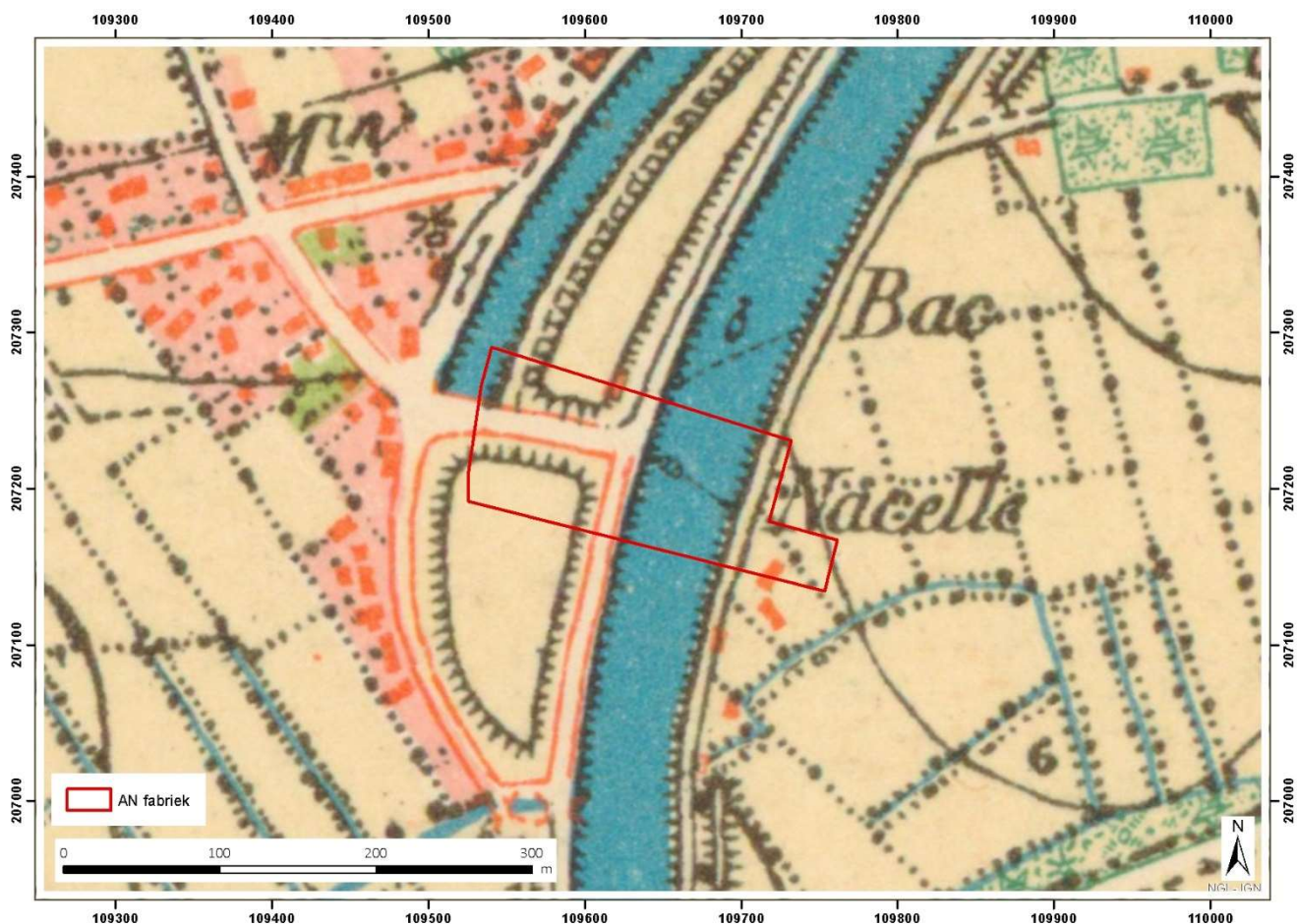
Aan het begin van de 19de eeuw ligt de Sassevaart er verwaarloosd bij en is het niet veel meer dan een slijkerige geul. Na de hereniging van de Zuidelijke en Noordelijke Nederlanden, worden plannen gemaakt om de oude Sassevaart te hergraven en vanuit Sas van Gent in een rechte lijn door te trekken naar de Margarethapolder aan de Westerschelde niet ver van Terneuzen. Het nieuwe kanaal moet zeeschepen tot in Gent brengen. Tussen Gent en Sas van Gent wordt het kanaal in de oude bedding van de Sassevaart gegraven. Vanaf 1825 starten de werken en in 1827 wordt het voltooid kanaal Gent-Terneuzen plechtig ingehuldigd.⁴

Al na vijftig jaar is er nood aan een eerste verruiming van het kanaal. Het hele kanaal wordt tussen 1874 en 1882 verdiept en verbreedt en hinderlijke bochten zoals in Rieme worden afgesneden.⁵ Aanvankelijk blijft nog een deel van oude Sassevaart liggen maar geleidelijk aan wordt het hele terrein opgehoogd en aangevuld met grond

⁴ Honderdvijftig jaar 1977: 10-11.

⁵ Honderdvijftig jaar 1977: 10-12.

afkomstig van de verruiming van het kanaal. Het verloop van de Tragelweg net ten westen van het projectgebied, verwijst nog steeds naar de vroeger trekweg langs de vaart. In de zone tussen de Tragelweg en het kanaal liggen grote zandduinen, ons projectgebied is hier te situeren en grenst aan de Dordrechtstraat die de verbinding maakt met het nieuwe kanaal. (Op onderstaande afbeelding overlappen straat en projectgebied door kleine fouten in het georefereren).

10 Het projectgebied op de topografische kaart van 1873 © AIV+VLM.

Komst petrochemie - WOI

Door de ligging aan het Kanaal Gent-Terneuzen en met een station op de lijn Gent-Terneuzen, is Rieme in de 19de eeuw al snel een handelscentrum van vooral asse, kalk en scheikundige meststoffen. De grote uitbouw start met de oprichting van het bedrijf Kuhlmann, een fabriek van zwavelzuur en superfosfaten, in 1911. In 1913 besluit de Compagnie des Produits du Naphte, een petroleumraffinerij op te richten in Rieme. De bouwwerken starten nog hetzelfde jaar maar worden tijdens de Eerste Wereldoorlog noodgedwongen stil

gelegd.⁶ Aan het begin van WOI wordt Rieme en omgeving bij de chaotische terugtocht uit Antwerpen overspoeld met vluchtende soldaten en burgers. Hevige strijd wordt in de eerste fase van de oorlog hier niet gevoerd. De industriële installaties langs het kanaal worden door de Duitse legerleiding opgeëist en werken vanaf dan voor de Duitse oorlogsmachine. De Duitsers bouwen tussen Knokke en Vrasene langs de grens met Nederland, een verdedigingslinie met bunkers uit, de Hollandstelling. De Duitse legerleiding ging uit van strategische inundaties van de Moervaartvallei in het geval van een geallieerde invasie uit het noorden. Om de Hollandstelling zelf is geen strijd gevoerd. Gedurende de laatste dagen van de oorlog werd wel gevochten tussen de bevrijdende Belgische troepen en de Duitse eenheden die zich langs de oostelijke kanaaloever hadden ingegraven.⁷

11 Schematisch overzicht van de bunkers van de vooruitgeschoven lijn ter hoogte van de Jacques Van Parijslaan tot het kanaal © bunkergordel.be. Ev L 33, 38, 44 en 45 zijn vermist.

Ook in Rieme worden bunkers van de Hollandstelling gebouwd. Er waren bunkers op de Riemsesteenweg, de Callemansputtenstraat en de Bombardementstraat waar de linie aansloot op het kanaal Gent-Terneuzen. Op basis van een inventaris uit 1935 worden in Rieme vier bunkers gesitueerd. Hun exacte locatie blijft tot op de dag van vandaag ongekend. Twee van deze bunkers worden door de website bunkergordel gesitueerd ten noorden van de Dordrechtstraat net buiten het projectgebied.⁸

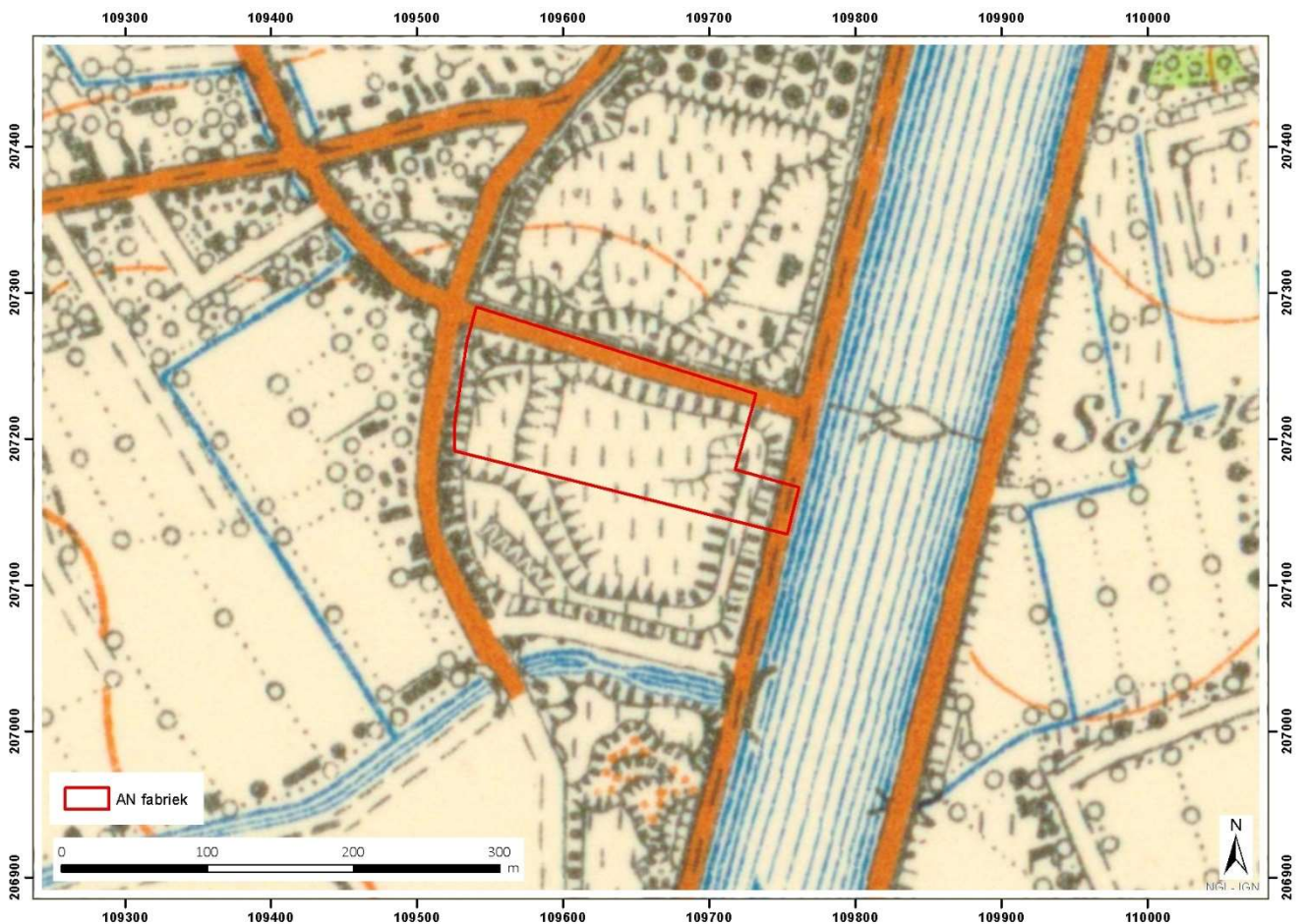
Onmiddellijk na de eerste wereldoorlog worden de bouwwerken aan de petroleumraffinaderij ten noorden voortgezet.⁹ Het projectgebied blijft voorlopig vrij van bebouwing en vertoont nog grote reliëfverschillen (af te leiden van de topokaart van 1939, zie hieronder).

⁶ Ryckaert 2013 en <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/14174>

⁷ Pieters 2017: 29 -32.

⁸ <https://www.bunkergordel.be/14.017i-%20Interne%20Inventarisatie%20Hollandstelling%20-%20Ertvelde.html>

⁹ Decavele , De Herdt en Decorte 1976: 236.

12 Het projectgebied op de topografische kaart van 1939 © AIV+VLM.

WOII

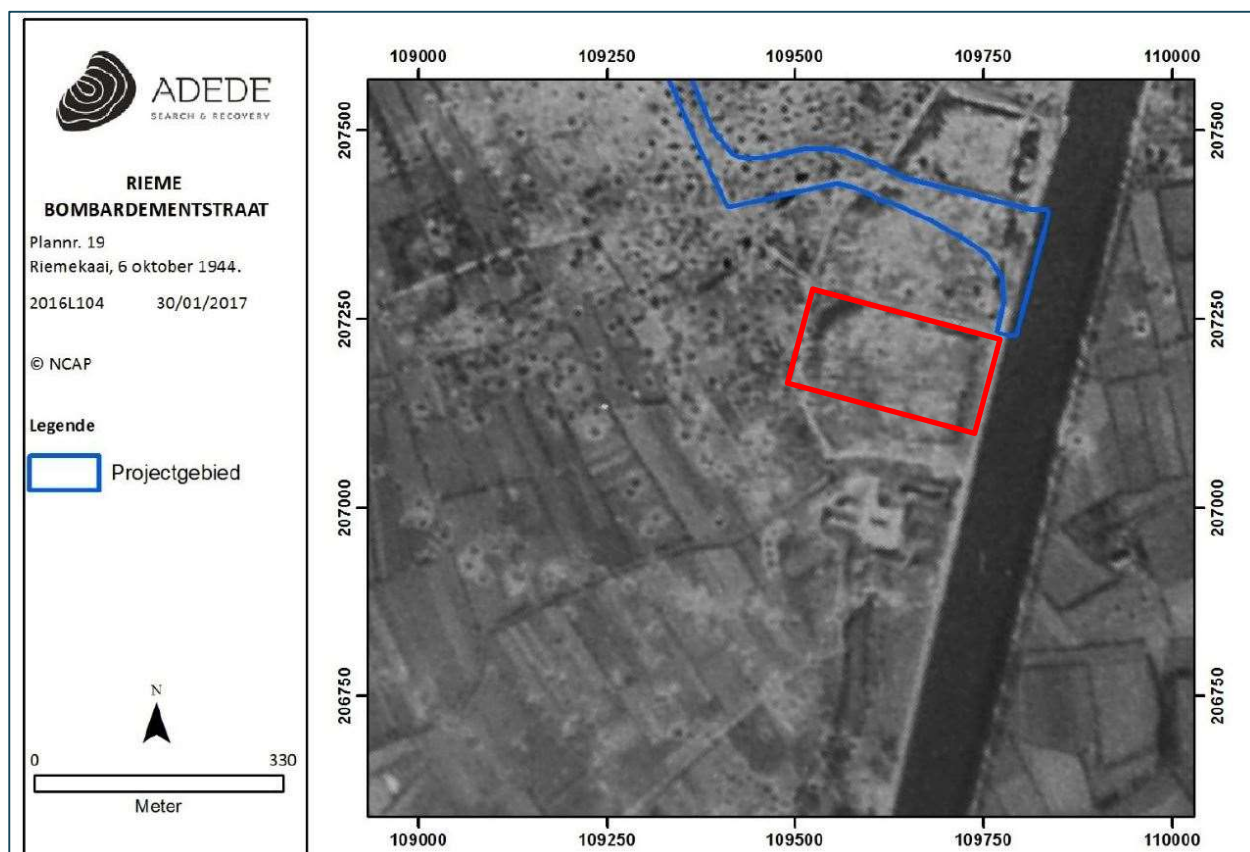
Tijdens de Tweede Wereldoorlog wordt Rieme herhaaldelijk zwaar gebombardeerd. Het doel van de geallieerde bombardementen (sinds 24 mei 1940 zijn Rieme, Ertvelde en Kluizen bezet), waren de Duitse benzinevoorraden in de industriezone van Rieme. De zwaarste bombardementen gebeurden op 27 juli en op 7 en 18 augustus 1944. Rieme werd met de grond gelijk gemaakt.¹⁰ Tot op de dag van vandaag zijn er nog altijd restanten (bunkers) van WOII aanwezig in de onmiddellijke omgeving. O.a. een bunker aan de andere kant van de Dordrechtstraat. Binnen de perimeter van het projectgebied worden door de specialisten ter zake geen restanten gesitueerd.¹¹

¹⁰ Oa. De tweede wereldoorlog in Ertvelde en Rieme. <https://inventaris.onroerendergoed.be/themas/14174>

¹¹ Er is contact geweest met verschillende actoren waaronder de archeologische dienst van de stad Gent en bunkergordel.be, in verband met de bunker op het terrein aan de andere kant van de Dordrechtstraat.

13 Bomkrater van 8m diep in de kanaalheuvel bij het ondergrondse Duitse benzinereservoir vermoedelijk ten zuiden van het projectgebied (overgenomen uit Hembyse 2019 fig. 1).

14 Luchtfoto van het gebied op 6/10/1944 met duidelijk zichtbare bominslagen (overgenomen uit De Smaele 2016: plannr. 19). Ons projectgebied is met rood aangegeven.

Naoorlogse periode

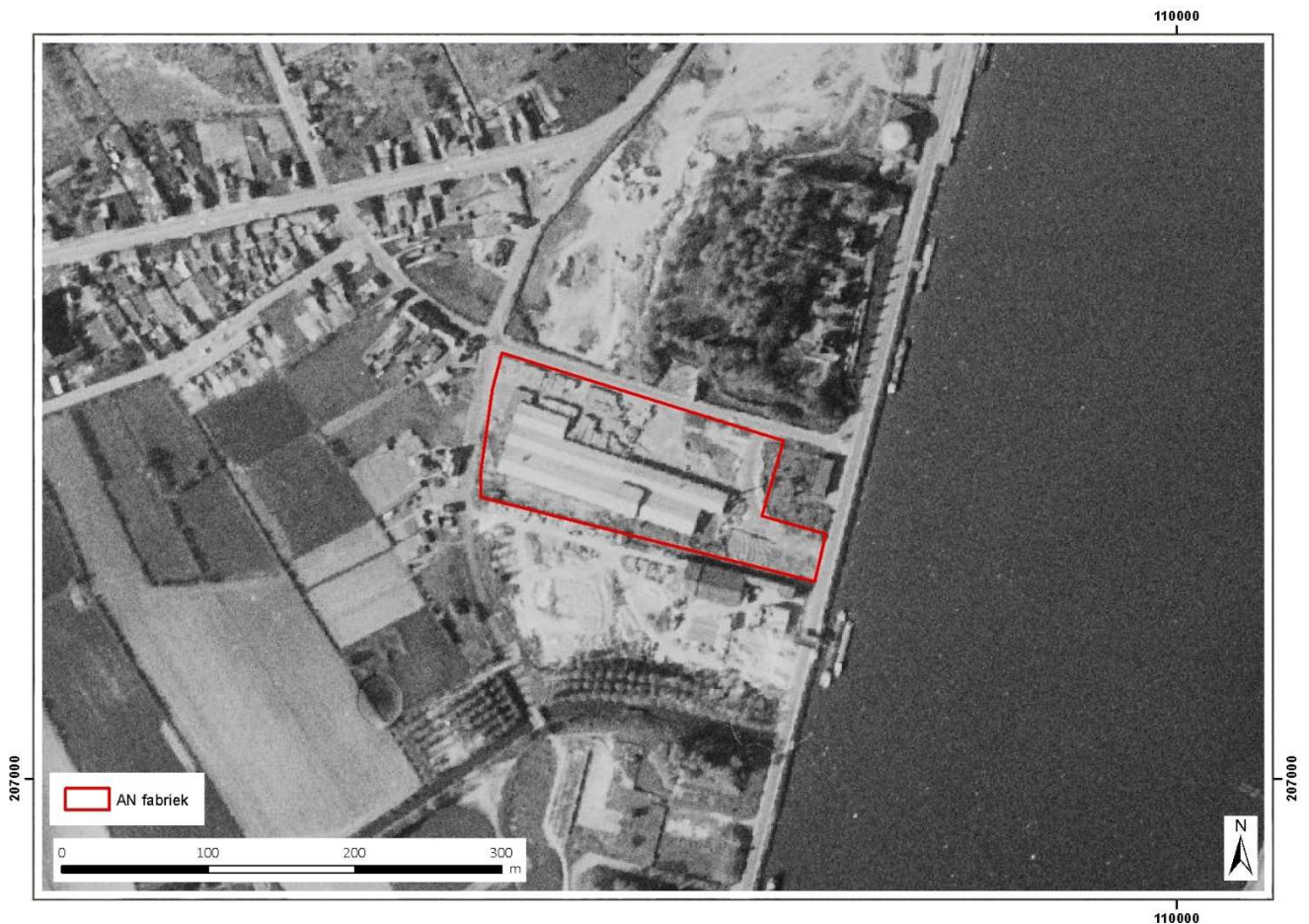
In het kader van de aanleg van de tijdelijke schipbrug in Zelzate werd in 1949 net ten oosten van het projectgebied, langs het kanaal een bergplaats voor gedemonteerde zijoverspanningen gebouwd.¹² De zandduinen in het projectgebied worden afgegraven ter voorbereiding van de bouw van industriegebouwen. Op een luchtfoto uit 1952 is nog geen bebouwing te zien.

15 Detail uit luchtfoto B3-Lokeren 115, 1952 © Cartesius. Rechts het projectgebied met de eerste activiteitssporen maar nog geen gebouwen behalve net buiten de perimeter langs het kanaal.

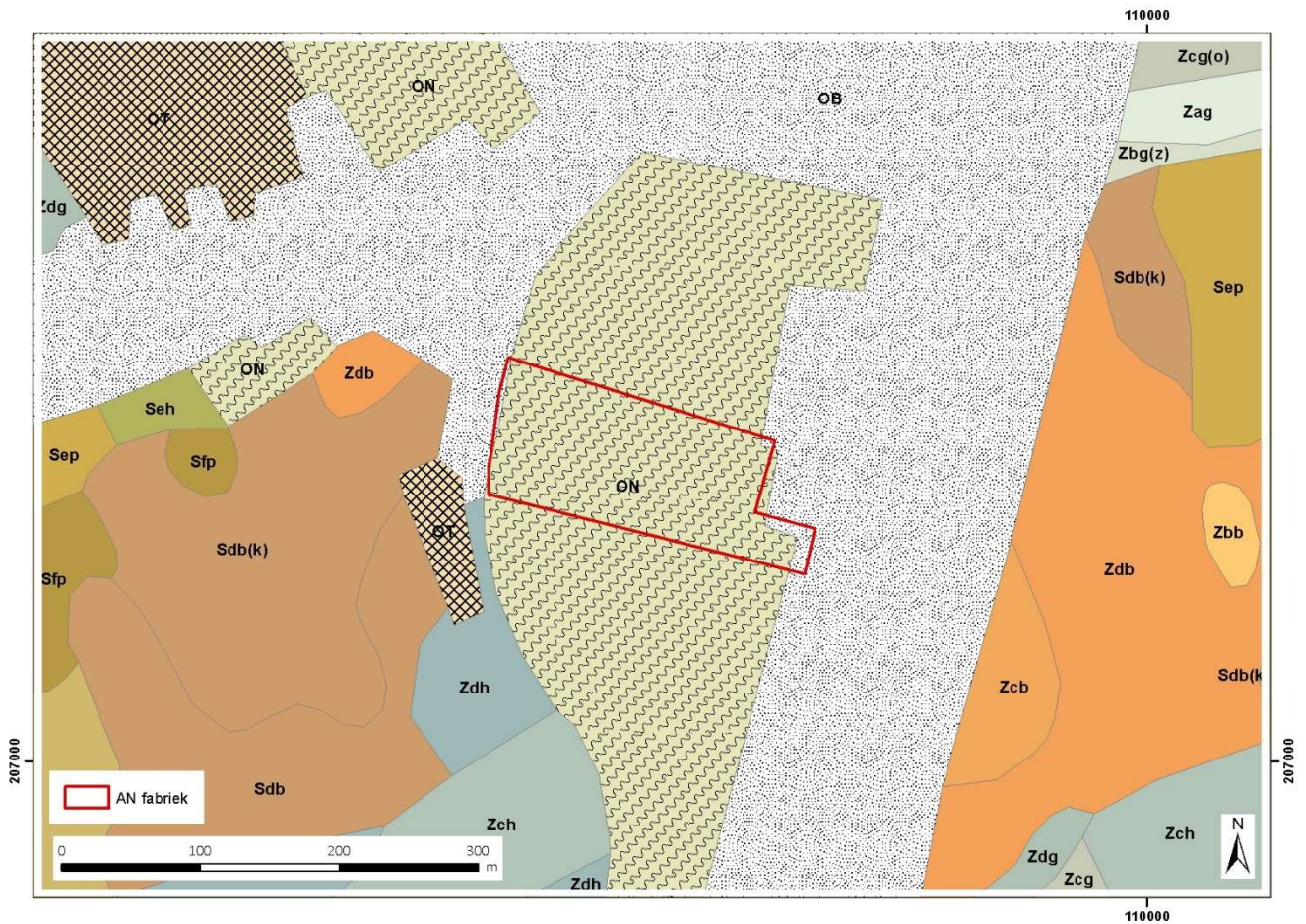
¹² Archief Gent, bouwdoossier G12/1949/D/4/ Ministerie van Openbare Werken 1949 Dordrechtstraat Bouwen van een bergplaats.

In 1966 wordt de steenfabriek Desimpel (het latere Wienerberge) in gebruik genomen. Op de luchtfoto uit 1971 is de fabriek duidelijk te zien. Sindsdien is de fabriek verder uitgebouwd tot de bestaande toestand. De steenfabriek bleef lange tijd actief tot door bestemmingswijzigingen en verlopen milieuvergunningen, de uitbating hier niet langer kon. Uiteindelijk werden in 2017 de fabriek en buitenterreinen aangekocht via de lokale grondenbank Gentse Kanaalzone.

16 De fabriek in 1971 © VLM+AIV.

Op de bodemkaart is het volledige projectgebied in gekleurd als ON: bodems op opgehoogde terreinen.

17 Situering van het projectgebied op de bodemkaart © VLM+AIV.

2.2 ARCHEOLOGISCHE INFORMATIE

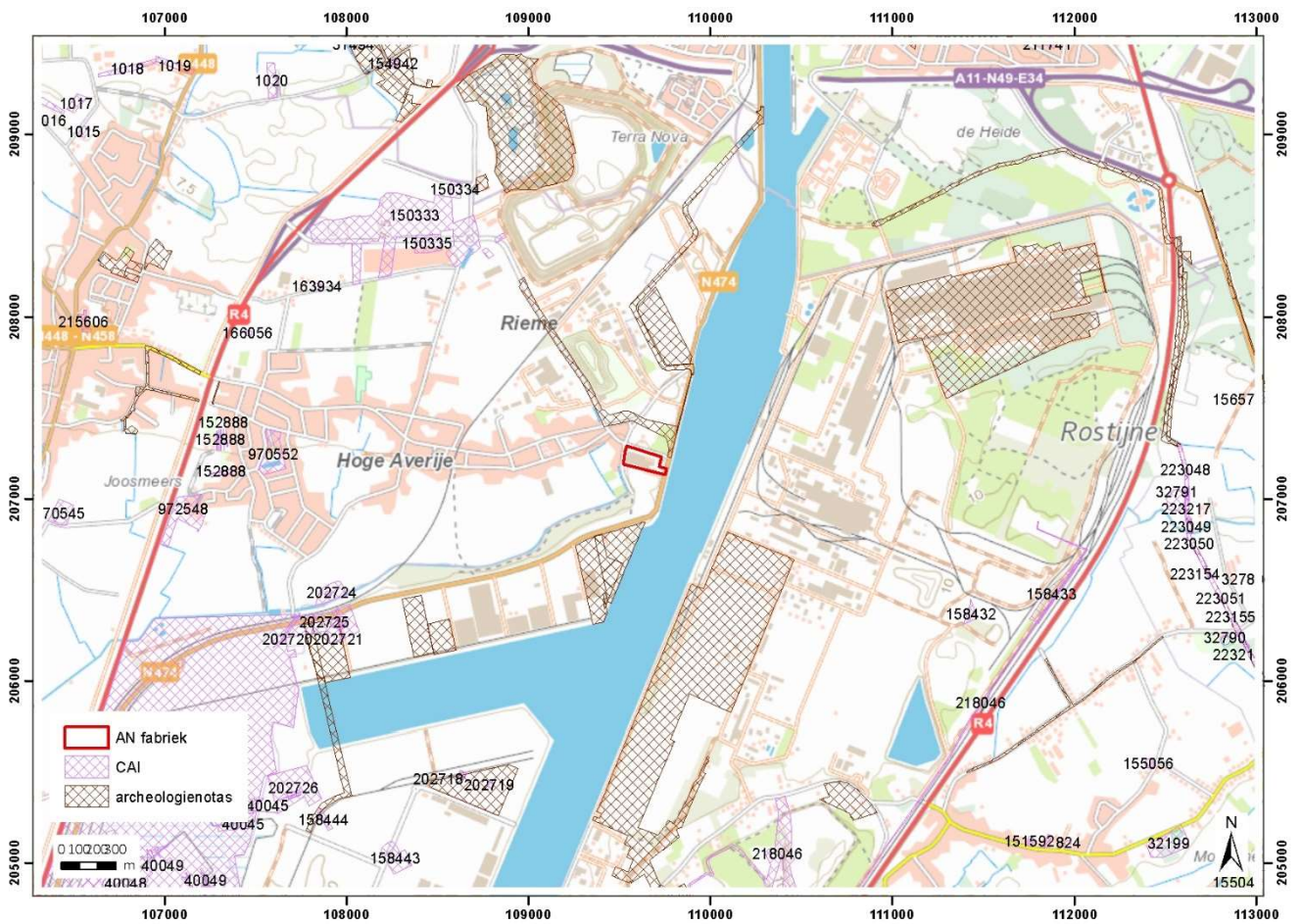
In het CAI zijn geen gekende archeologische sites opgenomen voor het projectgebied en onmiddellijke omgeving. Hoewel recent een aantal archeologienota's zijn opgemaakt voor projecten net ten zuiden en ten noorden van het projectgebied, is de het gebied nog niet vaak onderzocht wat de afwezigheid van informatie in het CAI deels verklaard.

De dichtstbijzijnde CAI locaties situeren zich op de zandrug die ten noordwesten van het projectgebied loopt. O.a. 150333¹³ waar een archeologisch vooronderzoek werd uitgevoerd in 2009 naar aanleiding van een uitbreiding van het industriegebied. Er werden in totaal 24 kolenbranderskuilen aangetroffen, waarvan geen datering gekend is. Daarnaast werd een waterput aangetroffen die ten vroegste post-middeleeuws is, maar mogelijks recenter. Tot slot werden een tweetal grachten aangetroffen die op basis van het aangetroffen aardewerk in de late middeleeuwen(13de – 14de eeuw) gedateerd kunnen worden. Er werd geen vervolgonderzoek geadviseerd, en de omliggende zone werd intussen opgenomen als een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten is.

Ten zuidwesten van het projectgebied ligt de locatie 1856 die terug gaat op een grootschalig preventief onderzoek in het kader van de aanleg van het Kluizendok¹⁴. Het oudste aangetroffen materiaal dateert uit het vroeg-neolithicum. Het gaat om een verzameling van een 80-tal lithische artefacten waaronder pijlpunten, een gepolijste bijl en een bandkeramische dissel in miccahoudende zandsteen. Ook werden enkele lithische artefacten uit het mesolithicum aangetroffen. Weliswaar werden er geen duidelijke concentraties van materiaal vastgesteld. Daarnaast zijn drie bewoningskernen met afzonderlijke erven aangetroffen, die konden worden gedateerd in de midden-Romeinse tijd. En verspreid over het terrein, zijn verschillende kolenbranderskuilen/houtskoolmeilers uit de volle middeleeuwen gedocumenteerd.

¹³ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/150333>

¹⁴ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/waarnemingsobjecten/1856>

18 Situering van het projectgebied tov de waarnemingen opgenomen in het CAI en de archeologienota's opgenomen in het geoportaal © VLM+AIV.

3 SYNTHESE EN GEMOTIVEERDE VERWACHTING

De confrontatie van de geplande werken met een beperkt aantal doorslaggevende aspecten uit de inschatting van de archeologische waarde van het onderzochte gebied, toonde aan dat de toekomstige werken met hoge waarschijnlijkheid geen verstoring zullen veroorzaken aan het eventueel aanwezige archeologische erfgoed.

De geplande werken bestaan uit het slopen van de fabrieksgebouwen en conciërgewoning. De ingreep in de bodem blijft beperkt tot het plaatselijk verwijderen van funderingen en situeren zich hoofdzakelijk in reeds verstoorde grond. De bodemimpact van deze werken is beperkt.

Gezien de voorgeschiedenis van het projectgebied, is het bovendien onwaarschijnlijk dat hier nog veel sporen zullen worden aangetroffen. Op de bodemkaart is het volledige projectgebied ingekleurd als ON: bodems op opgehoogde terreinen. Het terrein ligt tussen de oude Sassenvaart en het kanaal Gent-Terneuzen en werd na het in onbruik raken van de Sassevaart opgehoogd, zwaar gebombardeerd tijdens WOII en tenslotte genivelleerd voor de bouw van de nu af te breken fabrieksgebouwen. Eventueel kunnen er nog resten uit WOII aanwezig zijn, maar hoogstwaarschijnlijk niet.

De kans dat in het projectgebied bij de geplande werken met beperkte bodemimpact archeologische sporen zullen worden aangetroffen, is klein.

Op basis hiervan kan met hoge waarschijnlijkheid aangetoond worden dat verder onderzoek van het terrein in het kader van de geplande werken niet zou leiden tot nuttige kenniswinst.

BIBLIOGRAFIE

Agentschap Onroerend Erfgoed: <https://geo.onroerenderfgoed.be/>

CAI online: <https://cai.onroerenderfgoed.be/>

DOV: Databank Ondergrond Vlaanderen: <https://dov.vlaanderen.be/dovweb/html/services.html>

Decavele J., De Herdt R. en Decorte N. (1976) *Gent op de wateren en naar de zee*.

De Brabander e.a. (2019) *Landinrichting. Gentse kanaalzone. Koppelingsgebieden – fase 1. Rieme-oost. Eindvoorstel landinrichtingsplan versie 2.1*, VLM Regio West, intern rapport.

De Smaele B. (2016) *Historisch onderzoek. Rieme. Verbindingsweg industrieterrein Rieme Noord naar N474*, ADEDE rapport.

De Smaele B. en Hadewijch P. (2019) *Onderzoek Rieme, Kanaalstraat - Riemeweg*, Verslag van resultaten, Hembyse Archeologie. <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/11293>

Honderdvijftig jaar (1977) *Honderdvijftig jaar Kanaal Gent-Terneuzen*, Equipe 12, 8-

Pieters H. (2017) *Archeologienota Bombardementstraat/Puinenstraat te Rieme (Oost-Vlaanderen)*, ADEDE Archeologisch rapport 127. <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/archeologienotas/1999>

Ryckaert P. (2013) *Wandeltocht “door en rond” Rieme*, niet gepubliceerde info.

LIJST VAN FIGUREN

1 Algemene situering van het projectgebied © VLM+AIV.....	5
2 Situering van het projectgebied op de orthofoto © VLM+AIV.	6
3 Situering op Cadgis © VLM+AIV.	7
4 Plan bestaande toestand met aanduiding van de te slopen bedrijfsgebouwen © VLM.	9
5 Bestaande toestand: foto 1 en 2 zoals weergegeven op bovenstaande plan.	10
6 Bestaande toestand: foto 3 en 5.	10
7 Bestaande toestand: foto 7 en 9.	10
8 Bestaande toestand: foto 11 en 12.	11
9 Het projectgebied op de kaart van Ferraris 1777 © AIV+VLM.	14
10 Het projectgebied op de topografische kaart van 1873 © AIV+VLM.	15
11 Schematisch overzicht van de bunkers van de vooruitgeschoven lijn ter hoogte van de Jacques Van Parijslaan tot het kanaal © bunkergordel.be. Ev L 33, 38, 44 en 45 zijn vermist.	16
12 Het projectgebied op de topografische kaart van 1939 © AIV+VLM.	17
13 Bomkrater van 8m diep in de kanaalheuvel bij het ondergrondse Duitse benzinereservoir vermoedelijk ten zuiden van het projectgebied (overgenomen uit Hembyse 2019 fig. 1).....	18
14 Luchtfoto van het gebied op 6/10/1944 met duidelijk zichtbare bominslagen (overgenomen uit De Smaele 2016: plannr. 19). Ons projectgebied is met rood aangegeven.....	18
15 Detail uit luchtfoto B3-Lokeren 115, 1952 © Cartesius. Rechts het projectgebied met de eerste activiteitssporen maar nog geen gebouwen behalve net buiten de perimeter langs het kanaal.	19
16 De fabriek in 1971 © VLM+AIV.....	20
17 Situering van het projectgebied op de bodemkaart © VLM+AIV.	21
18 Situering van het projectgebied tov de waarnemingen opgenomen in het CAI en de archeologienota's opgenomen in het geoportaal © VLM+AIV.....	23